

VOGELS VAN DE GROOTE HEIDE

G.M.T. Peeters, *Gelreplein 33, 6067 CW Linne*

K.A. van de Logt, *Gulikstraat 70, 5913 CX Venlo*

H.W.M. Peters, *Mariadal 19, 5916 NL Venlo*

P. Mölling, *Stalbergweg 249, 5913 BN Venlo*

Binnen het kader van de flora- en faunakartering van de Groote Heide bij Venlo door leden van het Natuurhistorisch Genootschap ten behoeve van de Gemeente Venlo is in 1996 een broedvogelkartering van het gebied verricht. De resultaten van deze kartering zullen in dit artikel beknopt worden gepresenteerd. Systematisch onderzoek naar niet-broedvogels is op de Groote Heide nog nauwelijks verricht. Om de niet-broedvogels niet onbelicht te laten is op basis van een groot aantal losse waarnemingen een soortenlijst voor het gebied opgesteld en is de status van elke soort in het gebied aangegeven.

METHODE

In de jaren 1992 tot en met 1997 is op de Groote Heide een groot aantal vogelwaarnemingen gedaan. Deze gegevens, aangevuld

met de resultaten van de Provinciale broedvogelkartering (1992) en enkele oudere gegevens (SOVON broedvogelarchief, in: NIJSKENS, 1995), vormen de basis voor de soortenlijst van het gebied. Voor elke soort is zo

goed als mogelijk de status voor de Groote Heide aangegeven. Buiten de broedvogelgegevens zijn nauwelijks kwantitatieve gegevens voorhanden, en dit aspect zal bij de statusaanduidingen dan ook niet aan de orde komen.

In de periode van 1 maart tot en met 3 augustus 1996 is het gebied op broedvogels onderzocht. Een groot aantal soorten is gebiedsdekkend gekarteerd volgens de zogenaamde uitgebreide territoriumkartering (zie HUSTINGS *et al.*, 1985). Hiertoe zijn vijf volledige inventarisatierondes gemaakt: één in maart, twee in april, één in mei en één in juni. Voor een volledige ronde waren drie bezoeken vereist die zijn gebracht tussen één uur voor zonsopgang en drie à vier uur erna of tussen twee à drie uur voor zonsondergang en één uur erna. Aan verschillende delen van het terrein zijn aanvullende bezoeken gebracht. Daarnaast is het gebied in juni en juli enkele malen 's nachts bezocht. De gemiddelde onderzoeksintensiteit voor het broedvogelonderzoek in 1996 is ongeveer acht minuten per ha. De interpretatie van de veldgegevens is geschied volgens criteria zoals omschreven in HUSTINGS *et al.* (1985) en VAN DIJK (1996). Een aantal algemenere broedvogelsoorten is alleen kwalitatief onderzocht. Van deze soorten zijn de aantallen broedparen/territoria geschat, en in aantalklassen ingedeeld.

RESULTATEN

Op de Groote Heide zijn tot nu toe 109 verschillende vogelsoorten waargenomen (tabel I). Van alle soorten is de status in het gebied aangegeven. Deze status geeft enerzijds aan in welk(e) seizoenen de soort in het gebied wordt aangetroffen, anderzijds of en op welke wijze de soort gebruik maakt van het gebied. Zie verder de toelichting bij tabel I.

Maar liefst 19 van de waargenomen soorten staan op de Rode Lijst (OSIECK & HUSTINGS, 1994). Slechts vier van deze soorten broeden jaarlijks in het gebied, te weten Patrijs, Groene specht, Roodborsttapuit (figuur 1) en Geelgors. De Grauwe klauwier wordt nog maar onregelmatig als broedvogel op de Groote Heide aangetroffen. Zes soorten zijn de afgelopen jaren als broedvogel verdwenen; Korhoen, Nachtzwaluw, Kuifleeuwerik en Ortolaan worden niet meer waargenomen, maar Tapuit en Paapje worden nog jaarlijks als doortrekker in het gebied aangetroffen.

FIGUUR 1
Roodborsttapuit
(*Saxicola torquata*)
(foto B. Morelissen).

Uit tabel I blijkt dat circa 60 soorten nog min of meer regelmatig als broedvogel in het gebied voorkomen. De resultaten van de broedvogelkartering in 1996 zijn weergegeven in tabel II. Van Geelgors, Boomleeuw-erik en Roodborsttapuit is de verspreiding van de territoria weergegeven in figuur 3. Voor verspreidingskaartjes van de overige gekarteerde soorten zijn verwezen naar PEETERS *et al.* (1997).

In 1996 waren er 53 vogelsoorten als broedvogel in het gebied present. Daarnaast zijn Buizerd en Torenvalk in het broedseizoen regelmatig op de Groote Heide waargenomen, maar hun nesten lagen waarschijnlijk buiten het in 1996 onderzochte gebied.

In het hiernavolgende zal een korte karakteristiek worden gegeven van de broedvogelbevolking van de belangrijkste biotooptypen in het studiegebied.

BOSSEN

Wat broedvogels betreft vormen de bossen de soortenrijkste biotopen van het studiegebied. De meeste soorten behoren tot de kleinere zangvogels die meer of minder algemeen zijn. Hoger te waarderen broedvogels van dit biotoop zijn Havik, Ransuil, Groene specht, Zwarte specht, Kleine bonte specht, Gekraagde roodstaart, Fluit-er, Bonte vliegenvanger en Goudvink.

Ten opzichte van 1992 (gegevens Provinciale Broedvogelkartering) valt in 1996 vooral de toename van Bonte vliegenvanger (van nul naar vijf territoria) en Gekraagde roodstaart (van vier naar dertien territoria) op.

De kwaliteit van de bossen in het gebied is nogal uiteenlopend, en derhalve ook hun belang voor (broed-)vogels. Eentonige bos-aanplantingen zijn betrekkelijk soortenarm. Oudere en meer structuurrijke opstanden hebben de hoogste soortenrijkdom. Hier komen ook holenbroeders voor die duiden op een betere boskwaliteit zoals de Kleine bonte specht.

HEIDE EN HEISCHRALE GRASLANDEN

Heide en heischrale graslanden zonder opgaande begroeiing zijn op de Groote Heide uitgesproken arm aan broedvogels; slechts Boomleeuw-erik en Veldleeuw-erik zijn hier regelmatig broedvogels.

Waar de heide door struwelen, boomgroepen of vliegdenen geaccidenteerd wordt

neemt de soortenrijkdom toe. Naast enkele algemenere zangertjes verschijnen dan hoger te waarderen soorten zoals Geelgors, Roodborsttapuit, Grasmus en (onregelmatig) Grauwe klauwier als broedvogel. De hoge dichtheden van Boomleeuw-erik en Roodborsttapuit in het noordelijke heidegebied zijn opmerkelijk (zie figuur 3). In 1996 bevonden zich hier maar liefst 7 territoria van de Roodborsttapuit; dit betekent dat de soort hier een dichtheid van 5,6 territoria per 100 ha bereikte, wat zeer hoog te noemen is voor een heidegebied (OPDAM & RETEL HELMRICH, 1984).

Tot het einde van de jaren tachtig was de heidevogelgemeenschap hier goed ontwikkeld. Met uitzondering van het Korhoen, dat al veel vroeger van de Groote Heide is verdwenen, en de Wulp, een soort waarvan onbekend is of ze ooit als broedvogel op de Groote Heide aanwezig was, kwam het gehele soortenspectrum van de door OPDAM & RETEL HELMRICH (1984) beschreven *soortenrijke broedvogelgemeenschap van de droge heide* op de Groote Heide voor. Het afgelopen decennium is een groot aantal kenmerkende soorten achteruitgegaan of verdwenen en is een verschuiving in gang gezet naar een zogenaamde *verarmde broedvogelgemeenschap van de droge heide*.

STRUWELN EN RUITEN

Struwelen en ruiten komen nog maar lokaal in het gebied voor. Met het achteruitgaan van deze biotopen zijn soorten zoals Kneu en Groenling als broedvogel vrijwel uit het gebied verdwenen.

Overhoekjes, ruiten, brem- en braamstruwelen zijn vooral van belang voor kleine zangertjes. Een hoger te waarderen en kenmerkende soort van struwelen is de Grasmus.

LANDBOUWGRONDEN

Dit biotooptype bedekt in het studiegebied geen groot oppervlak. Als broedbiotoop is het nauwelijks van belang. Incidenteel is een territorium van Veldleeuw-erik, Boomleeuw-erik of Witte kwikstaart aanwezig.

DISCUSSIE

Heide en heischrale graslanden zijn in het huidige Nederland een zeldzaam biotoop. Veel van de broedvogels van dit biotoop behoren tot de zeldzamere soorten in Nederland en zijn de afgelopen decennia sterk achteruitgegaan.

Ondanks de eerder genoemde sterke verar-

FIGUUR 2
Juveniele Boomvalk
(foto: R. Schols).

TABEL I

Vogels van de Groote Heide: status in de periode 1992-1996.

Rode Lijst-soorten zijn vet weergegeven. Voor elke soort is aangegeven in welk(e) seizoen(en) de soort is waargenomen, en op welke wijze de soort gebruik maakt van het gebied.

j = jaarvogel: de soort kan in alle maanden van het jaar in het gebied worden waargenomen; **z** = zomervogel: de soort is alleen in het zomerhalfjaar in het gebied waargenomen; **w** = wintervogel: de soort is alleen in het winterhalfjaar in het gebied waargenomen; **d** = doortrekker: de soort is alleen in het voorjaar en/of najaar in het gebied waargenomen; **b** = broedvogel; **g** = gebruiker: de soort gebruikt het gebied als rust- en/of fouragegebied = soort wel waargenomen, maar niet als broedvogel noch als gebruiker.

Voorvoegsels: **i** = incidenteel: 1-3 maal waargenomen; **o** = onregelmatig: niet jaarlijks waargenomen; **v** = voormalig (alleen in combinatie met **b** gebruikt)

Soort	status	Soort	status
Aalscholver (<i>Phalacrocorax carbo</i>)	j	Paapje (<i>Saxicola rubetra</i>)	d g(vb ¹)
Blauwe reiger (<i>Ardea cinerea</i>)	j	Roodborsttapuit (<i>Saxicola torquata</i>)	z b
Grauwe gans (<i>Anser anser</i>)	ow	Tapuit (<i>Oenanthe oenanthe</i>)	d g(vb ⁴)
Grote zaagbek (<i>Mergus merganser</i>)	iw	Beffijster (<i>Turdus torquatus</i>)	od g
Wespandief (<i>Pernis apivorus</i>)	oz	Merel (<i>Turdus merula</i>)	j b
Zwarte wouw (<i>Milvus migrans</i>)	od g	Kramsvogel (<i>Turdus pilaris</i>)	j g
Rode wouw (<i>Milvus milvus</i>)	d g	Zanglijster (<i>Turdus philomelos</i>)	j b
Blauwe kiekendief (<i>Circus cyaneus</i>)	d g	Koperwiek (<i>Turdus iliacus</i>)	w g
Havik (<i>Accipiter gentilis</i>)	j b	Grote lijster (<i>Turdus viscivorus</i>)	j b
Sperwer (<i>Accipiter nisus</i>)	j b	Bosrietzanger (<i>Acrocephalus palustris</i>)	z b
Buizerd (<i>Buteo buteo</i>)	j g(b ²)	Spotvogel (<i>Hippoboscus icterina</i>)	z ob
Ruigpootbuizerd (<i>Buteo lagopus</i>)	id	Braamsluiper (<i>Sylvia curruca</i>)	z b
Torenvalk (<i>Falco tinnunculus</i>)	j g(b ²)	Grasmus (<i>Sylvia communis</i>)	z b
Boomvalk (<i>Falco subbuteo</i>)	od g	Tuinfluitier (<i>Sylvia borin</i>)	z b
Korhoen (<i>Tetrao tetrix</i>)	vb¹	Zwartkop (<i>Sylvia atricapilla</i>)	z b
Patrijs (<i>Perdix perdix</i>)	j b	Fluiter (<i>Phylloscopus sibilatrix</i>)	z b
Fazant (<i>Phasianus colchicus</i>)	j b	Grote lijster (<i>Phylloscopus collybita</i>)	z b
Kraanvogel (<i>Grus grus</i>)	d ig	Fitis (<i>Phylloscopus trochilus</i>)	z b
Griël (<i>Burhinus oedipnemus</i>)	id g	Goudhaantje (<i>Regulus regulus</i>)	j b
Kleine plevier (<i>Charadrius dubius</i>)	z g(vb ²)	Vuurgoudhaantje (<i>Regulus ignicapillus</i>)	oj ib(?)
Goudplevier (<i>Pluvialis apricaria</i>)	id g	Grauwe vliegenvanger (<i>Muscicapa striata</i>)	oz ib(?)
Kievit (<i>Vanellus vanellus</i>)	z g	Bonte vliegenvanger (<i>Ficedula hypoleuca</i>)	z b
Wulp (<i>Numenius arquata</i>)	ij	Staartmees (<i>Aegithalos caudatus</i>)	j b
Kokmeeuw (<i>Larus ridibundus</i>)	j	Glanskop (<i>Parus palustris</i>)	j b
Zilvermeeuw (<i>Larus argentatus</i>)	j	Matkop (<i>Parus montanus</i>)	j b
Holenduif (<i>Columba oenas</i>)	j b	Kuifmees (<i>Parus cristatus</i>)	j b
Houtduif (<i>Columba palumbus</i>)	j b	Zwarte mees (<i>Parus ater</i>)	j b
Turkse tortel (<i>Streptopelia decaocto</i>)	j g(ob ²)	Pimpelmees (<i>Parus caeruleus</i>)	j b
Tortelduif (<i>Streptopelia turtur</i>)	z b(ob ²)	Koolmees (<i>Parus major</i>)	j b
Koekoek (<i>Cuculus canorus</i>)	z b	Boomklever (<i>Sitta europaea</i>)	j b
Steenuil (<i>Athene noctua</i>)	oj g(?)	Boomkruiper (<i>Certhia brachydactyla</i>)	j b
Bosuil (<i>Strix aluco</i>)	oj ob(?)	Wielewaal (<i>Oriolus oriolus</i>)	id g
Ransuil (<i>Asio otus</i>)	oj ob(?)	Grauwe klauwier (<i>Lanius collurio</i>)	z ob
Nachtzwaluw (<i>Caprimulgus europaeus</i>)	oz vb³	Klapexster (<i>Lanius excubitor</i>)	ow g
Groene specht (<i>Picus viridis</i>)	j b	Vlaamse gaai (<i>Garrulus glandarius</i>)	j b
Zwarte specht (<i>Dryocopus martius</i>)	j b	Ekster (<i>Pica pica</i>)	j b
Grote bonte specht (<i>Dendrocopos major</i>)	j b	Kauw (<i>Corvus monedula</i>)	j g
Kleine bonte specht (<i>Dendrocopos minor</i>)	j ob	Roek (<i>Corvus frugilegus</i>)	j g
Kuifleeuwerik (<i>Galerida cristata</i>)	oz vb⁴	Zwarte kraai (<i>Corvus corone corone</i>)	j g
Boomleeuwerik (<i>Lullula arborea</i>)	z b	Raaf (<i>Corvus corax</i>)	id
Veldleeuwerik (<i>Alauda arvensis</i>)	j b	Spreeuw (<i>Sturnus vulgaris</i>)	j g
Oeverzwaluw (<i>Riparia riparia</i>)	z g	Huisemus (<i>Passer domesticus</i>)	j g
Boerenzwaluw (<i>Hirundo rustica</i>)	z g	Ringmus (<i>Passer montanus</i>)	j g
Huiszwaluw (<i>Delichon urbica</i>)	z g	Vink (<i>Fringilla coelebs</i>)	j b
Boompieper (<i>Anthus trivialis</i>)	z b	Keep (<i>Fringilla montifringilla</i>)	w g
Graspieper (<i>Anthus pratensis</i>)	j b	Groenling (<i>Carduelis chloris</i>)	j b
Gele kwikstaart (<i>Motacilla flava flava</i>)	od g(ib)	Putter (<i>Carduelis carduelis</i>)	od g
Noordse gele kwikstaart (<i>Motacilla flava thunbergi</i>)	id g	Sijs (<i>Carduelis spinus</i>)	w g
Witte kwikstaart (<i>Motacilla alba</i>)	j b	Kneu (<i>Carduelis cannabina</i>)	j g(ob)
Winterkoning (<i>Troglodytes troglodytes</i>)	j b	Barmsijs (<i>Carduelis flammea</i>)	id g
Heggemus (<i>Prunella modularis</i>)	j b	Kruisbek (<i>Loxia curvirostra</i>)	ow g
Roodborst (<i>Erithacus rubecula</i>)	j b	Goudvink (<i>Pyrrhula pyrrhula</i>)	oj ib
Zwarte roodstaart (<i>Phoenicurus ochrurus</i>)	z g(ob)	Geelgors (<i>Emberiza citrinella</i>)	z b
Gekraagde roodstaart (<i>Ph. phoenicurus</i>)	z b	Ortolaan (<i>Emberiza hortulana</i>)	ib⁷
		Rietgors (<i>Emberiza schoeniclus</i>)	id

¹) Tot in de dertiger jaren als broedvogel aanwezig; ²) Tot en met 1994 als broedvogel aanwezig; ³) Tot en met 1992 als broedvogel aanwezig; ⁴) Tot en met 1992 als broedvogel aanwezig, daarna nog enkele jaren als doortrekker of zomergast; ⁵) Tot en met 1990 als broedvogel aanwezig; ⁶) Tot en met 1990 als broedvogel aanwezig; ⁷) Broedde in 1987 in het gebied.

ming van de heidevogelfauna van de Groote Heide is de heide in het gebied ornithologisch nog steeds zeer waardevol. Met name van belang zijn de broedpopulaties van Roodborsttapuit, Geelgors en Boomleeuwerik. De dichtheden van Boomleeuwerik en Roodborsttapuit behoren tot de hoogste van Limburg.

Daarnaast broedt in sommige jaren de Grauwe klauwier nog steeds in het gebied.

Andere belangrijke soorten zijn het afgeloopen decennium helaas als broedvogel verdwenen. Het is moeilijk hiervoor een eenduidige oorzaak aan te geven, en een combinatie van factoren speelt hierbij mogelijk een rol. Belangrijk lijkt in dit verband de toenemende onrust als gevolg van de nog steeds toenemende en ongebreidelde recreatie (schietvereniging, modelvliegtuigjes, loslopende honden!) en de afname van structuurdiversiteit op de heidevelden als gevolg van een te intensieve integrale begrazing.

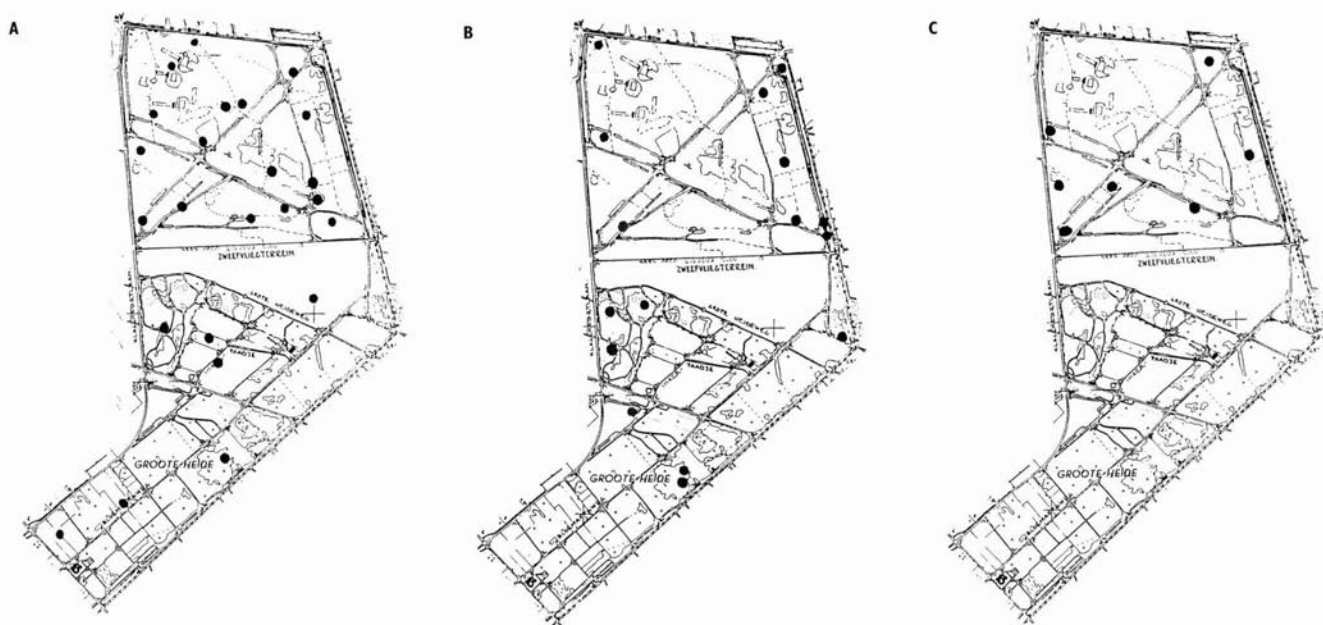
Voor de heidevogelfauna is het met name van belang het recreatief medegebruik van het noordelijk heidegebied zoveel mogelijk terug te dringen en te beperken tot de paden.

Een vogelvriendelijk heidebeheer dient gericht te zijn op het vergroten van de structuur. Naast plaggen en begrazen dient plaatselijk struweelvorming en boomopslag toegelaten te worden. Ook van de voorgenomen verbetering van de in het terrein aangelegde hakhoutwallen mag een gunstig effect op de vogelbevolking verwacht worden. Beheersmaatregelen (inclusief begrazing) dienen zoveel mogelijk buiten het broedseizoen plaats te vinden.

Ook langs landbouwgronden en bosranden zal struweelontwikkeling leiden tot een verrijking van de (broed-)vogelfauna. Naast Grasmus zullen bijvoorbeeld soorten zoals Kneu, Groenling en wellicht ook de Grauwe klauwier hiervan profiteren.

Bossen kunnen een grote soortenrijkdom aan broedvogels bevatten. Ook in de bossen van het studiegebied is een groot aantal soorten als broedvogel vastgesteld. Toch is een groot aantal bospercelen betrekkelijk arm aan broedvogels, zowel wat betreft soorten als aantallen.

Soorten en aantallen broedvogels in bossen worden voornamelijk bepaald door de vegetatiestructuur. Soortenrijkdom en vogeldichtheid nemen toe met de bedekking van de struiklaag en de heterogeniteit van de

FIGUUR 3

Territoriumkaartjes van enkele heidevogels:

A. Boomleeuwerik; B. Geelgors; C. Roodborsttapuit.

TABEL II

Broedvogels van de Grooten Heide in 1996.

N = aantal broedparen/territoria; A = 1-5; B = 6-10;

C = 11-25; D = >25.

Soort	N	Soort	N
Havik	1	Bosrietzanger	2
Sperwer	1	Spotvogel	1
Buizerd	(1)	Braamsluiper	1
Torenvalk	(1)	Grasmus	8
Patrijs	A	Tuinfluit	2
Fazant	A	Zwartkop	12
Holenduif	1	Fluiter	5
Houtduif	C	Tijftaf	C
Tortelduif	A	Fitis	D
Koekoek	1	Goudhaantje	C
Ransuil	1	Bonte vliegenvanger	5
Groene specht	1-2	Staartmees	7
Zwarte specht	1	Glanskop	3
Grote bonte specht	10	Matkop	3
Kleine bonte specht	1	Kuifmees	9
Boomleeuwerik	24	Zwarte mees	7
Veldleeuwerik	20	Pimpelmees	D
Boompieper	22	Koolmees	D
Graspieper	2	Boomklever	A
Witte kwikstaart	3	Boomkruiper	B
Winterkoning	D	Vlaamse gaai	A
Heggenus	B	Ekster	A
Roodborst	D	Spreeuw	B
Gekraagde roodstaart	13	Vink	D
Roodborsttapuit	7	Groenling	1
Merel	D	Goudvink	1
Zanglijster	3-4	Geelgors	16
Grote lijster	3		

kroonlaag (PHILIPPONA *et al.*, 1983). Wat structuur betreft zijn de aanwezige bossen nogal wisselend van kwaliteit, maar een groot deel is zeer eenvormig van opbouw.

Een vogelvriendelijk bosbeheer dient extensief te zijn en gericht op vergroting van de heterogeniteit van de vegetatiestructuur. Dit betekent het toelaten van natuurlijke verjonging en het niet verwijderen van inheemse struiken en dood hout. In geval van productiebossen dient een zo hoog mogelijke omlooptijd gehanteerd te worden.

DANKWOORD

Aan de Provincie Limburg (Hoofdgroep Ruimte, Groen en Verkeer) is dank verschuldigd voor het verstrekken van de broedvogelinventarisatiegegevens uit 1992.

SUMMARY

BIRDS OF THE GROOTEN HEIDE AREA

An inventory study of bird species of the Grooten Heide area resulted in 109 species. The status of each species is indicated. Approximately 60 species are more or less regular breeders in the area.

The Grooten Heide is of particular significance as a breeding ground for species that inhabit dry heathland biotopes. Some species of heathland bird populate the area in large numbers.

However, the heathlands as a biotope for birds in this area has seriously deteriorated over the last decades, which has led to the decline or disappearance of characteristic species.

LITERATUUR

- DIJK, A.J. VAN, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen. 62 pp.
- HUSTINGS, M.F.H., R.G.M. KWAK, P.F.M. OPDAM & M.J.S.M. REIJNEN, 1985. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc, Wageningen; Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist. 495 pp.
- NIJSE, D., 1995. Beheerplan "De Grooten Heide" Venlo. Stageverslag. Rijkshogeschool IJssel, Deventer. 32 pp.
- OPDAM, P. & V. RETEL HELMRICH, 1984. Vogelgemeenschappen van heide en hoogveen: een typologische beschrijving. Limosa 57(2): 47-63.
- OSIECK, E.R. & F. HUSTINGS, 1994. Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Vogelbescherming Nederland, technisch rapport 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- PEETERS, G.M.T., K.A. VAN DE LOGT, H.W.M. PETERS & P. MOLLING, 1997. Vogels, p. 69-76 in: Hermans, J.T. & P.L.L. Thomas (red): De Grooten Heide. Flora- en faunakartering. Beheersvisie. Stichting de Lierlei, Heerlen.
- PHILIPPONA, J., J. KALKHOVEN & P. OPDAM, 1983. De betekenis van vegetatiekenmerken voor bosvogelgemeenschappen. Het Vogeljaar 31(2): 74-88.